

O ČEŠKO-NEMŠKEM PUBLICISTU IN PREVAJALCU PAVLU EISNERJU

Ines Koeltzsch, Michaela Kuklová, Michael Wögerbauer (ur.):
Übersetzer zwischen den Kulturen. Der Prager Publizist Paul/Pavel Eisner.
Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag 2011, 316 str.

0 Lani je pri priznani založbi Böhlau v zbirki Slavističnih raziskav («Slavistische Forschungen», zvezek 67), kjer objavljajo razprave s področja slovanske filologije in kulturne zgodovine, izšla monografija o praškem publicistu in prevajalcu Pavlu Eisnerju (1889–1958). Osemnajst prispevkov prinaša najnovejša spoznanja o pomembnem, a pozabljenem češko-nemškem mislecu, prevajalcu, humanistu, pisatelju, lingvistu in kulturnem posredniku. Avtorji so svoje referate prvič predstavili leta 2008 na simpoziju v češkem mestu Ústí na Labi (Ústí nad Labem), ki je obeležil dvojni Eisnerjev jubilej: petdeseto obletnico smrti in stodvajseto obletnico njegovega rojstva. Organizatorji kulturno-zgodovinskega simpozija so želeli tematiko predstaviti čim širšemu krogu bralcev, zato so obsežno monografijo o Eisnerju izdali tako v češkem kot tudi v nemškem jeziku. Češka monografija je izšla že leta 2010, nemška pa leto dni kasneje, pri čemer se slednja delno razlikuje od prve, saj so avtorji svoje prispevke za nemški natis predelali, dopolnili in aktualizirali.

O odličnosti monografije zgovorno priča izbor urednikov, ki so v tem trenutku nedvomno največji poznavalci Eisnerja in se že leta ukvarjajo z njegovo bio- in bibliografijo. Ines Koeltzsch je na berlinski Freie Universität doktorirala s temo o češko-judovsko-nemških medkulturnih odnosih v Pragi v obdobju med obema vojnama, Michaela Kuklová na Inštitutu za slavistiko dunajske univerze predava češki jezik in literaturo, Michael Wögerbauer pa je namestnik predstojnika Inštituta za češko literaturo pri Akademiji znanosti Češke republike.

Zbornik je razdeljen na pet sklopov. V kratkem informativnem uvodu **Ines Koeltzsch** Eisnerjevo življenje in delo umesti v zgodovinski, politični, literarni in jezikoslovni kontekst ter Eisnerja predstavi iz medkulturnega zornega kota (9–15). Nemško Paul oz. češko Pavel Eisner namreč sodi med najbolj znane praške intelektualce, ki so se zavzemali za kulturno izmenjavo in sodelovanje med Čehi in Nemci, in velja za enega najproduktivnejših publicistov in prevajalcev v obdobju med obema vojnama. Zbrani prispevki osvetlujejo, pojasnjujejo in razkrivajo številne podrobnosti iz njegovega življenja in dela.

1 Prvi, najobsežnejši sklop razprav obravnava biografska vprašanja. **Václav Petrbok** uvodoma predstavi Eisnerjev rod ter njegova šolska in študijska leta v Pragi v zgodnjem 20. stoletju (17–43). Družina Eisner se je konec 19. stoletja s podeželja preselila v Prago, kar naj bi izboljšalo njen ekonomski položaj. Petrbok na podlagi številnih arhivskih virov (rojstni in poročni listi, sezname predavanj, spričevala, spomini sošolcev) niza zanimivosti in ključne momente iz Eisnerjevega življenja. Po češki osnovni šoli, kjer se deček še ni neposredno srečal s češkim antisemitizmom, in realki, ki je bila ena prvih v Cislajtaciji, kjer so po letu 1850 kot učni jezik uvedli češčino, je Eisner študij nadaljeval na prav tako češki tehniški visoki šoli. Petrbok domneva, da se je za to verjetno odločil na očetovo željo. Moritz Eisner se je namreč čutil zavezanega češki družbeni sredini in je spodbujal sinovo šolanje na

čeških šolah, da bi mu zagotovil »solidno izobrazbo«, kot jo je imenoval. Eisnerjeva mati, ki je bila iz premožnejše družine, torej iz drugega socialnega okolja, pa je bolj cenila nemški jezik in se je trudila, da bi sinu približala nemško kulturo. Tako kot pri drugih judovskih družinah srednjega sloja se je tudi pri njih uveljavila funkcionalna dvojezičnost, kar je bila za mladega Eisnerja odlična popotnica za prihodnost. Študija strojništva Eisner ni končal, ravno tako je na klin obesil odlično plačano službo bančnega uradnika, ki mu jo je priskrbel oče, ter si našel delo prevajalca pri češki obrtni in trgovinski zbornici. Leta 1910 je naknadno opravil maturo. Petrbok ugotavlja, da tudi to priča o Eisnerjevi zagnanosti in doslednemu zasledovanju ciljev, ki si jih je zastavil. Nato je na nemški univerzi v Pragi študiral germanistiko, slavistiko in romanistiko ter študij zaključil še med prvo svetovno vojno z izjemno pronicljivo disertacijo o čeških prevodih Lessinga, Goetheja in Schillerja.

Eisnerjeva občutja in razmišljanja v obdobju od konca leta 1917 do oktobra 1922 je v drugem prispevku zelo dobro predstavila **Marie-Odile Thirouin** (45–57). Avtorica na osnovi analize ohranjene korespondence med Eisnerjem in nemškim pisateljem ter filozofom Rudolfom Pannwitzom (1881–1969), s katerim sta se spoznala preko znanega Huga von Hofmannsthala (1874–1929), ugotavlja, da je Eisner v obravnavanem obdobju stopal v trideseta leta in da ta čas v njegovem življenju zaznamujeta vsaj dve prelomnici. Na zasebnem področju si je ravno ustvaril družino, na političnem pa je odmeval zlom Avstro-Ogrske in posledična ustanovitev prve češkoslovaške republike. Do intenzivnega dopisovanja s Pannwitzom je nedvomno prišlo zato, ker je bil Pannwitz tisti, ki je Eisnerja spodbudil k prevodu *Češke antologije*, ki je izšla 1917 in je Eisnerjevo najzgodnejše delo. V nemškem literarnem arhivu v Marburgu (*Literaturarchiv Marburg*) je avtorica prispevka našla 68 pisem in dopisnic, od tega 61 pisem, ki jih je Eisner poslal Pannwitzu, tri dopisnice in eno pismo Eisnerjeve žene, naslovljeno na Pannwitzu, pa tudi štiri kopije pisem, ki jih je Pannwitz poslal Eisnerju. Eisner je s Pannwitzem in Hofmannsthalom delil prepričanje o nadnacionalni kulturni sintezi in to v času, ko sta se politika in kultura močno razhajali. Na podlagi temeljitega študija virov avtorica zaključuje, da je bil Eisner pri uresničevanju svojih projektov precej neučakan, prepogosto je dvomil vase in na koncu obupal, mučila pa ga je tudi negotova identiteta. Raziskava odkriva, da se je imel Eisner v obravnavanem času za Nemca, a zelo razdvojenega, saj je v enem izmed pisem junija 1918 zapisal, da »Nemci v njem vidijo Čeha, da pa se sam ne počuti tako« (53), obenem pa je poudaril še, da se »navdušuje nad nemškimi duhovnimi dosežki, da pa ga instinkt in vest vlečeta k Slovanom ter da si želi, da bi bilo že konec mučne negotovosti, ki ga razdvaja in najeda« (ibid.).

Alfons Adam v naslednjem prispevku pojasnjuje vzroke in posledice demografskega preobrata v češki prestolnici v času Pavla Eisnerja (59–86). Adam ugotavlja, da se je v Pragi, ki je v čeških deželah veljala za središče in naselitveni prostor nemštva, po razpadu monarhije spremenil socialni status Nemcev. Mesto namreč naenkrat ni več privabljal le inteligence, temveč tudi novo skupino ljudi srednjega razreda, ki so postali konkurenca uveljavljenemu liberalnemu nemško-judovskemu višjemu sloju. Med razlogi za priseljevanje avtor navaja predvsem ekonomske, poleg tega pa je bila v Pragi tudi edina nemška univerza v deželi. Večina priseljencev je namreč bolje govorila nemško kot češko in so imeli težave pri privajanju na novo praško okolje.

Eisner s svojimi somišljeniki se je ravno po znanju obeh jezikov ter po svojem judovskem poreklu, ločil od »novopraškega« nemškega prebivalstva. Za njegovo delovanje na področju medkulturnega posredovanja sta bila v danih razmerah odločilna dva vzgiba. Prvič je bilo to njegovo prepričanje o mirnem sožitju in simbiozi na podlagi verske in etnične tolerance, drugič pa realna potreba po dialogu med kulturami na Češkoslovaškem. Na podlagi virov Adam zaključuje, da je Eisner svojo nalogo videl tudi v tem, da je poskušal nemško govorečo javnost prepričati v lojalnost do češkoslovaške države in je zagovarjal potrebo po prilagajanju in asimilaciji. A razmere na političnem nebu v tridesetih letih mu niso bile naklonjene, saj je najkasneje z imenovanjem Hitlerja za nemškega kanclerja ter s političnimi uspehi sudetskonemške stranke postalo jasno, da je Eisnerjev model »medkulturne simbioze« obsojen na propad.

V zadnjem prispevku v sklopu biografskih študij **Daniel Řehák** razpravlja o Eisnerjevem ustvarjanju v času okupacije (87–108). Eisnerja je pred deportacijo opozoril zakon z češko Nemko, ki ni bila judovskega rodu. A strah pred koncentracijskim taboriščem je ostal in Eisner je na izredne razmere reagiral tako, da se je zakopal v delo. Iz neumornega pisanja in prevajalskega dela je črpal moč, delo mu je nudilo oporo in zatočišče. Prevajal je literaturo iz romanskih jezikov in angleščine in objavljali bodisi pod psevdonimom bodisi so njegovi prevodi pristali v predalu, kjer so dočakali konec vojne in objavo, številni pa so se tudi izgubili. V prevodih, pri katerih se dandanes, kot opozarja avtor, mnogokrat pozablja, da so Eisnerjevo delo, se zrcalijo ustvarjalnost, obvladovanje jezika ter Eisnerjev zanesenjaški, figuralen in poudarjen osebni slog pisanja. Eisner je poleg tega pisal še eseje o češki literaturi in jeziku; predvsem s svojimi češkimi in angleškimi eseji o Kafki pa je nedvomno postal znan tudi izven meja svoje domovine. Prevajanju je ostal zvest vse do smrti leta 1958.

2 Drugi sklop prispevkov v zborniku je namenjen Eisnerjevim družbeno-kritičnim in intelektualnim razpravam in prinaša dve razpravi. **Christian Jacques** obravnava Eisnerjev odnos do sudetskih Nemcev (109–123) in na osnovi že napisanih študij o nemški literaturi v Pragi ter o literarnokritičnem diskurzu v tedanjem kontekstu (prim. avtorje kot Gilles Deleuze in Felix Guattari) izpostavi specifične značilnosti »primera Eisner«. Eisnerjev odnos do kulturnega sveta sudetskih Nemcev se odvija na dveh ravneh in niha med »prijateljskimi« in »sovražnimi« težnjami, ki jih Jacques analizira in pojasnjuje. **Zdeněk Mareček** nadalje predstavi pogled na literaturo v obdobju med obema vojnama ter išče terminološke in ideološkevporednice med Eisnerjevimi češkimi in nemškimi teksti, povezanimi z omenjeno tematiko (125–140).

3 Skupni imenovalec prispevkov, zbranih v naslednjem sklopu, je obravnava Eisnerjevih prevodov ter esejev o literaturi. **Lucie Kostřbová** spregovori o njegovih prvih knjižnih objavah in o kontekstu, v katerem so nastale (141–159). Avtorica izhaja iz dejstva, da se Eisner ni čutil niti za Nemca niti za Čeha, ter se sprašuje, kdaj lahko pri Eisnerju govorimo o medkulturnem posredovanju ter za kakšno posredovanje gre. Ugotavlja, da Eisner na češko literaturo gleda »od zunaj« ter ga primerja z Maxom Brodom, Rudolfom Fuchsom in mnogimi drugimi vidnimi ustvarjalci judovskega rodu, ki jim je vloga kulturnih posrednikov omogočila, da so si zagotovili svoj vmesni prostor, nekakšno vrzel med nemštvom in češtvom. **Gertraude Zand**

predstavi Eisnerja tudi kot vezni člen med slovaško in nemško kulturo in analizira njegove objave o slovaški literaturi v dvajsetih letih 20. stoletja (161–174), **Marek Přibil** razišče Eisnerjevo recepcijo češkega romantika Karla Hyneka Máche iz današnjega zornega kota (175–190), **Petr Kučera** ovrednoti prevod Rilkejevih *Devinskih elegij* (191–202) in **Michal Topor** prevod Goethejeve *Pandore* v češčino (203–217).

4 Nadaljnji prispevki so namenjeni Eisnerjevemu pojavljanju v medijih, ki so nosilci medkulturnih stikov. V obširni razpravi **Michael Wögerbauer** analizira Eisnerjeve prispevke v češkoslovaški periodiki v obdobju od 1918 in 1938, predstavi njegovo publicistično delo in pride do podobnih zaključkov kot njegovi predhodniki. Čehi, ki jih je Eisner leta 1928 predstavljal Nemcem kot »kulturni narod«, predstavljajo deset let kasneje, po letu 1938 – če izvzamemo tematiko Kafke – za Eisnerja edino ciljno publiko (219–232). **Mirek Němec** nadalje spregovori o Eisnerjevem publicističnem pogledu na šolstvo v prvi češkoslovaški republiki in obžaluje, da je imela oblast premalo posluha za Eisnerjeve napredne predloge, ki jih je oblikoval v luči sožitja in kulturne simbioze (233–247). Kot zadnji v tem poglavju **Pavel Polák** naslika Eisnerja kot radijskega novinarja, ki je kot posrednik med Čehi in Nemci v javnem življenju igral pomembno vlogo (249–255).

5 Zadnji sklop prispevkov v zborniku tvorijo tri razprave, ki obravnavajo recepcijo Eisnerja. **Georg Escher** predstavi Eisnerjevo delo o Kafki (257–270), **Dagmar Židková** se ukvarja z recepcijo Eisnerja v poljudnoznanstveni lingvistiki (271–282), **Michaela Kuklová** pa primerja dve življenjski zgodbi, in sicer usodo Eisnerja ter njegovega rojaka Petra Lotarja, ki je za razliko od Eisnerja svoj drugi dom našel v švicarskem eksilu (283–293). V sklepnem prispevku, ki so ga uredniki poimenovali Epilog in mu sledi kazalo osebnih imen (307–316), **Kurt Krolp** strne misli in dognanja o Eisnerju ter nemški literaturi na Češkoslovaškem (295–305).

Zaključimo lahko, da je pričujoči zbornik prva monografska publikacija, ki je v celoti posvečena Pavlu Eisnerju. Objavljeni prispevki so študije primera in predstavljajo vlogo in delovanje »medkulturnega posrednika«, ki lahko doseže javnost le, če se poveže v socialne mreže oziroma deluje preko medijev. Avtorji ponujajo odgovore na vprašanja, v katerih krogih se je gibal Eisner, kdo so bili njegovi sodelavci in prijatelji v Pragi in izven nje in v kakšnih medsebojnih odnosih so bili ter ali so ste stikane osebne vezi obdržale tudi po številnih političnih preobratih, ki so zaznamovali čas Eisnerjevega življenja. Poleg tega je jasno predstavljen Eisnerjev pogled na nemško-judovsko praško literaturo, ki je nastajala tako v nemškem kakor tudi v češkem jeziku. Posebno vrednost zborniku daje analiza vzporednic, razlik in podobnosti v Eisnerjevih delih, napisanih bodisi za judovske bodisi za nejudovske medije v času pred letom 1939 in po letu 1945. Avtorji prispevkov se dobro zavedajo tudi, da je kulturne procese nemogoče ločiti od družbenih gibanj in političnega razmerja moči ter da jih je potrebno raziskovati v danem zgodovinskem kontekstu. Prav na primeru Pavla Eisnerja, ki je doživel tako demokratični red kot tudi diktatorske režime 20. stoletja, se jasno pokaže, kako se v pisani besedi odražajo možnosti delovanja umetnika, njegovo upiranje sistemu in meje, ki mu jih sistem postavlja. Obenem pa se v Eisnerjevih delih zrcalijo tudi v družbi zakoreninjene socialni in kulturni vzorci, ki so nedvomno vplivali na način njegovega obnašanja in razumevanja sveta in ki jih avtorji poskušajo (re)konstruirati.

6 Prispevki v zborniku zagotovo niso in ne morejo dati odgovora na vsa vprašanja, ki se porajajo, ko pomislimo na vlogo, pomen in delovanje prevajalcev in kulturnih posrednikov v Pragi v zadnjih desetletjih habsburške monarhije in v času Češkoslovaške republike, prav tako zbornik ne ponuja celostnega odgovora na vprašanje zapletenih nemško-judovsko-čeških odnosov v 19. in 20. stoletju, vendar pa so avtorji opozorili na številna protislovja v dosedanjem raziskovanju, jih kritično ovrednotili ter tako prispevali k boljšemu razumevanju potencialov in konfliktov, ki so se porajali in so zaznamovali multikulturno družbo v Evropi 20. stoletja – in iz katerih se lahko tudi danes marsikaj naučimo.

Pričujoči zbornik je svojevrsten spomenik Eisnerju, ki se je zavzemal za sodelovanje in razumevanje med različnimi kulturami, ter interdisciplinarni kulturno-zgodovinski prikaz družbene realnosti v Pragi konec 19. in v začetku 20. stoletja ter ga priporočam v branje vsem, ki se ukvarjajo z vprašanji literarne in kulturne zgodovine, prevodoslovja, germanistike, slavistike, še posebej bohemistike, in medkulturnosti.

Tanja Žigon

Oddelek za prevajalstvo Filozofske fakultete UL